

Je zult maar met iedereen ruzie hebben

Van Caroline de Gruyter verschenen ook
bij Singel Uitgeverijen

Zwitserslevens
Het vervloekte paradijs
Beter wordt het niet

CAROLINE DE GRUYTER

Je zult maar met iedereen
ruzie hebben

Observaties over Europa

DE GEUS

Deze columns verschenen eerder in *NRC Handelsblad*
van januari 2017 tot en met maart 2022

© Caroline de Gruyter, 2022
Omslagontwerp Sander Patelski
Omslagillustratie © ANP/EPA/Étienne Laurent

ISBN 978 90 445 4686 6

NUR 320

‘Le choix en politique n’est pas entre le bien et le mal,
mais entre le préférable et le détestable.’

– RAYMOND ARON

Inleiding

Europa is de afgelopen jaren drastisch veranderd omdat de wereld is veranderd. Dit boek, een selectie van mijn columns in *NRC Handelsblad* van januari 2017 tot aan het begin van de oorlog in Oekraïne in maart 2022, brengt die verandering in beeld. Als je een paar stappen terug zet en het hele Europese politieke slagveld van de afgelopen jaren overziet (een kersverse Brexit, vier jaar Trump, de pandemie, een steeds agressiever Rusland), dan zie je dat Europa in een ongere wereld steeds meer grenzen is gaan optrekken om zichzelf te beschermen. Niet alleen heeft het continent ineens heel andere prioriteiten dan vroeger, het krijgt daardoor ook een sterkere identiteit. Want al weten Europeanen nooit zo goed wat ze precies zijn – ze weten wel steeds beter wat ze *niet* zijn.

Dit mechanisme doet een beetje denken aan een reis die de Franse markies Astolphe de Custine in 1839 naar Rusland maakte. In Frankrijk begonnen mensen destijds te pleiten voor meer democratie en meer macht voor het volk. De markies zag daar helemaal niets in. En om te bewijzen dat democratie niet nodig was en dat het volk ook zónder heel gelukkig kon zijn, stapte hij in zijn koets en ging naar Rusland.

Zes weken later was de markies alweer terug in Parijs – compleet van gedachten veranderd. Want wat hij had gezien in het Rusland van de tsaar (die hij ook persoonlijk had gesproken) vervulde hem met afschuw. Het was een wereld vol horigheid, despotisme en corruptie, waarin één man met een knip van de vingers over het lot van miljoenen besliste. Zelfs voor de Russische aristocratie kon de Custine, anders dan hijzelf had gedacht, amper begrip opbren-

gen. Hij vond het maar een stelletje jaknikkers, die het feodale en repressieve systeem niet durfden te bekritisieren uit angst hun privileges te verliezen.

De Custines boek over deze reis, *La Russie en 1839*, is één ode aan Europa en de Europese cultuur van vrijheid, redelijkheid en overleg. Hij had maar één advies voor iedereen die het in Frankrijk even niet meer zag zitten: ga een paar weken naar Rusland, dan besef je dat wij het hier eigenlijk best goed hebben.

Nu wij in Europa steeds meer grenzen optrekken tegen de buitenwereld om onszelf te beschermen lijken wij, bijna twee eeuwen later, een soortgelijk proces in gang te hebben gezet: langzaam trekken we een scheidslijn tussen het mijn en dijn. Voorbeelden te over. Tijdens de pandemie sloot Europa voor de eerste keer ooit zijn buitengrenzen. Europese regeringen werken momenteel aan een gezamenlijke Europese defensie, wat velen tot voor kort onnodig vonden. Mede door Brexit stelt Europa zich harder en assertiever op tegenover derde landen. Plotseling worden onze buitengrenzen beter bewaakt en wordt het grensagentschap Frontex in ijltempo uitgebreid met tienduizend agenten in uniform. We checken tegenwoordig investeringen die van buiten de EU komen, om politiek-strategische overnames vanuit bijvoorbeeld China te kunnen blokkeren. En omdat de oorlog in Oekraïne eigenlijk ónze oorlog is, die de Oekraïners voor ons uitvechten (president Poetin viel het land binnen omdat hij het niet kon uitstaan dat het land zich afwendde van Rusland en steeds meer toenadering zocht tot Europa), wordt Europa sterker als waardengemeenschap gedefinieerd. Door een oorlog te beginnen en steden plat te bombarderen, maakte Poetin in één klap duidelijk dat 'nooit meer oorlog' nog altijd de *raison d'être* van de Europese integratie is. En dat we onze waarden, waarvan we kortgeleden nog dachten dat ze zo aantrekkelijk waren dat ze zich vanzelf over de wereld zouden verspreiden, moeten beschermen en verdedigen omdat ze steeds meer onder druk staan.

Al die dingen gebeuren in reactie op een buitenwereld die onherbergzamer en gevaarlijker wordt. Je kunt bijna zeggen: Europa stolt

daardoor, zoals een pudding langzaam stolt. Wat eens vloeibaarder was, en zich makkelijker mengde met de omgeving, verstijft. Het verschil tussen ons en anderen wordt zichtbaar groter. Daarmee gaat Europa een nieuwe fase in.

Tijdens de Koude Oorlog was Europa voor ons: *West-Europa*. We zaten diep ingebed in het westerse bondgenootschap. We hadden de grenzen niet zelf getrokken; aan de andere kant van het IJzeren Gordijn zaten ook Europeanen. Maar of die zich ooit weer bij ons zouden kunnen voegen, wist niemand toen. In dat Europa van voor 1989 gebeurde van alles. Maar omdat wij veilig onder de Amerikaanse veiligheidsparaplu zaten, voelde het zeker voor de jongere generaties ook enigszins saai en benauwd aan. De meeste ‘spannende’ dingen (popmuziek, modehypes, cinema, drugs, fast-food) kwamen uit het swingende Amerika.

En toen viel de Muur, in 1989. Dat leidde tot het andere uiterste: Europa kreeg ineens volop lucht. Grenzen werden opengegooid, mensen konden weer reizen. Steeds meer landen die achter het IJzeren Gordijn hadden gezeten, werden eerst lid van de NAVO en vervolgens van de EU. Die volgorde was niet toevallig: eerst zochten ze bescherming tegen Moskou, daarna zochten ze Europese welvaart. Door al deze ontwikkelingen verdween de scherpe afbakening tussen ‘wij’ en ‘zij’. Dit was een periode waarin Europeanen volop diversiteit, openheid en vrijheden verkenden. Maar na een aantal jaren begonnen burgers toch te vragen: Waar eindigt dit? Waar houdt Europa op? Komt Turkije er ook bij? Politici gaven daar geen antwoord op. Ze wisten het zelf ook niet. Het gevolg was wel dat deze vragen daardoor steeds luider werden en dat populistische er mee aan de haal gingen.

Hierdoor, en door toenemende dreiging van buitenaf, zijn we nu grenzen aan het optrekken. Een open en onbeschermd Europa was kwetsbaar voor terreuraanslagen, voor ongecontroleerde migratie, voor Chinese staatsbedrijven die strategische Europese havens en andere gevoelige infrastructuur bleken op te kopen, en voor buurlanden als Rusland en Turkije die ons begonnen te tar-

ten. Veel burgers willen bescherming. Ze willen een nest. En veel politici willen hun dat geven.

Om al die redenen verandert Europa momenteel, zoals de Franse filosoof Michel de Certeau schreef, van een *space* (een oneindige ruimte) die het na 1989 was, in een *place* (een plek) die meer geborgenheid biedt. We controleren tegenwoordig buitenlandse investeringen in de EU, we proberen digitale giganten uit de VS te reguleren en te belasten, we bevochten tot voor kort zelfs in Europees verband jihadisten tot in Mali. Toen ik in 2013 van Brussel naar Wenen verhuisde, sprak iedereen in Brussel over begrotingstekorten en staatsschuld en weinig anders. Toen ik midden 2021 na acht jaar in Brussel terugkeerde – na vier jaar Wenen en vier jaar Oslo – midden in de grootste pandemie sinds de Spaanse griep een eeuw eerder, had bijna niemand het daar meer over. De *talk of the town* was ‘strategische autonomie’: het idee dat Europa op eigen benen moest proberen te staan, zijn eigen benen moest doppen, onafhankelijker moest worden van anderen – zelfs van Amerika, dat onder president Trump heel duidelijk had gemaakt dat de dagen onder de Amerikaanse veiligheidsparaplu voor de meesten van ons geteld waren. Zeker, ‘*America is back!*’ onder Joe Biden. Maar in alle Europese hoofdsteden beseft iedereen terdege dat dit waarschijnlijk van voorbijgaande aard is. De kans is groot dat een Republiek in de volgende verkiezingen wint – en aangezien deze partij intussen volkomen gedomineerd wordt door Trump kunnen we onze borst beter natmaken. ‘We hebben nog twee jaar om onze eigen defensie te organiseren,’ constateerde een Europees ambtenaar begin 2022.

Somber? Nee hoor, zei hij, eerder realistisch.

Al deze nieuwe Europese uitdagingen en prioriteiten krijgen interessante gevolgen. Europa zal politieker gaan denken, meer in termen van macht en (iets) minder in termen van regels. Dat is compleet nieuw. Europa draaide altijd om het *depolitiseren* van problemen. Om de vrede op het continent te bewaren, werd de machtskwestie altijd verzwakt: de EU hield heel bewust grote landen in toom en gaf kleinere landen wat meer (en soms zelfs even-

veel) stem. Op die manier was de kans kleiner dat er ooit weer oorlog kwam op het continent. De clou van de Europese integratie was daarom decennialang dat het recht van de sterkste amper nog mocht gelden, dat Europa draaide om een paar principes en verder enkel compromissen; compromissen waarin iedereen een stem moest hebben en zichzelf moest kunnen herkennen – al was het maar een beetje. De EU brak problemen vaak in technische stukjes en probeerde die vervolgens een voor een op te lossen. Zelfs als dat niet helemaal lukte, of jaren aan onderhandelingen vergde, dan nog was de operatie succesvol. Het proces op zich – depolitiseren, technische oplossingen zoeken – was eigenlijk al het halve werk. EU-landen die aan het rivaliseren sloegen of elkaar vliegen afvingen op de interne markt konden dankzij zulke processen altijd weer door één deur. Ruzies waren er altijd in Europa, want alle lidstaten bleven soeverein en hadden andere wensen en belangen – maar dingen escaleerden zelden.

En nu moet ditzelfde Europa juist wél weer in termen van macht gaan denken. Uit zelfbehoud. Om zijn kwetsbaarheid te verkleinen.

Dat is een radicale omslag, op alle fronten. In de Europese buitenlandpolitiek, in het Europese handelsbeleid, bij Europese veiligheidsvraagstukken. Als je in termen van macht denkt, moet je namelijk soms allianties sluiten met landen waar je kritisch op bent, en ‘vuile handen’ maken – je zult, in een mercantiele wereld, maar met iedereen ruzie hebben. En als je jezelf beschermt, bezeer je soms ook anderen. Vuile handen maken, hard zijn tegen anderen – we doen het, met vallen en opstaan, maar het kost ons moeite. Europeanen zijn de grootste pacifisten van de wereld geworden, en zijn niet meer gewend zo over zichzelf te denken. Dat Frontex vluchtelingen terugzet naar Turkije, en dus mensenrechten schendt, komt bij velen hard aan. Tijdens de Brexitonderhandelingen waren we streng tegen de Britten, die via allerlei achterdeurtjes actief probeerden te blijven op de Europese interne markt zonder zich aan de bijbehorende regels te houden. Onderhandelingen van de EU met Zwitserland over een nieuw raamakkoord liepen op het-

zelfde punt stuk. Sommigen vragen zich af waarom we de Britten en Zwitsers niet gewoon hun zin hebben gegeven – ze staan ons toch na? Maar als Brussel hun tegemoet was gekomen, had het zichzelf benadeeld. En anderen hadden daarvan geprofiteerd. Dat inzicht en die assertiviteit zijn nieuw.

Doordat het buiten onherbergzaam wordt, zijn Europeanen misschien nog steeds niet tevreden *met* de EU (hoe het werkt), maar wel meer tevreden *in* de EU dan ze vroeger waren. Ook dat is nieuw. Je ziet het in de peilingen. Ik merk het zelf aan de reacties op mijn stukken: ik ontvang een stuk minder dreigementen en scheldkannonades dan in 2016, het jaar van Brexit en Trump. De ongelooflijke bruutheid waarmee Poetin Oekraïne op de knieën probeert te dwingen; Turkije dat oorlogen voert in Libië, Syrië en Nagorno-Karabach, en in Griekse wateren dreigt te gaan boren; Donald Trump die Duitse autofabrikanten ongeveer de oorlog verklaarde; cyberaanvallen op gemeentes en ziekenhuizen in heel Europa; de Wit-Russische president die duizenden migranten invloeg en vervolgens de EU in probeerde te duwen – dit zijn stuk voor stuk ‘Custinemomenten’. Om nog maar te zwijgen van EU-buitenlandvertegenwoordiger Josep Borrell, die tijdens een trip naar Moskou voor paal werd gezet door zijn gastheer, minister Lavrov. Deze dingen doen Europeanen beseffen dat het in de EU, ook al is die verre van perfect, misschien zo slecht nog niet is.

Mede daardoor is de tegenstelling tussen nationalisten en kosmopolieten binnen Europa wat minder sterk geworden. Kosmopolieten zien nu ook het nut in van grenscontroles – zij het aan de Europese buitengrenzen, niet de binnengrenzen – en nationalisten praten nauwelijks meer over exits uit de EU. Matteo Salvini schaarde zich achter Mario Draghi, de ‘redder’ van de euro. Marine Le Pen heeft haar pleidooien tegen de euro ingeslikt en doet haar best om te verdoezelen dat ze nog maar kortgeleden dweept met Vladimir Poetin en geld van hem aannam. Viktor Orbán lapt Europese regels aan zijn laars en voert hetzes tegen Europese politici, maar zelfs hij veroordeelde de Russische invasie van Oekraïne en steunt

elk Europees sanctiepakket tegen Moskou. Ook hij wil de EU niet uit – integendeel, hij probeert een sterke Europese extreemrechtse familie te vormen die een vuist kan maken in Brussel en Europa van binnenuit kan veranderen. Allen verleggen hun werkterrein van een exclusief nationaal podium naar het Europese politieke toneel. Denk daarvan wat je wilt, maar het geeft de Europese politiek wel het politieke drama dat het tot nog toe grotendeels ontbeerde.

Soms weet je pas wie je bent, schreef markies de Custine, als je ook weet wie je *niet* bent. Door alle mondiale en Europese ontwikkelingen van de laatste paar jaar weten wij dat laatste in elk geval steeds beter. En dat is nodig. Want, en de komende bladzijden laten dat zien, we komen van ver. Heel ver.

Brussel, maart 2022

Waarom de exit van Ivan Rogers logisch is

7 januari 2017

‘Geen land in Europa is zo relaxed over de globalisering als het Verenigd Koninkrijk. Toch is het het meest eurosceptische land in de Europese Unie. Interessante paradox, niet?’ Typische uitspraak van sir Ivan Rogers, de vertrekkende Britse ambassadeur in Brussel, een tijdje geleden. Rogers is dol op paradoxen. Nagelbijtend, op de punt van zijn stoel, de benen krampachtig over elkaar gevouwen, geeft hij er altijd zo een paar ten beste. Op conferenties, tijdens diners, aan een bar. Of in een van de emotionele middernachtelijke e-mails die hij intimi stuurt na afloop van weer een Europese top.

Hier nog twee: ‘Interessant dat Mario Monti nu premier van Italië is: een niet-gekozen premier, die wordt gezien als onze “enige hoop”?’ En: ‘Voor de meeste landen was EU-toetreding een moment van nationale trots. Voor ons, Britten, was het een moment van nationale angst. Nu we op weg zijn naar de uitgang, krijgen we ons zelfvertrouwen terug.’

Met dit soort observaties personifieerde Rogers – die jaren in en met Brussel heeft gewerkt, onder meer als Europa-adviseur van premier Cameron – als geen ander de plaats die zijn land decennialang innam in de Europese Unie: vol dubbelzinnigheid. Het Brexitreferendum maakte vorig jaar korte metten met die ambiguïteit. Daardoor werd ook Rogers’ eigen positie na juni onhoudbaar. In zijn afscheidsbrief schrijft hij dat Londen tegenover gewiekste Europese onderhandelaars beslagen ten ijs moet komen. Maar premier May heeft geen strategie en slaat adviezen van haar eigen diplomaten in de wind.

Nationale diplomaten moeten in Brussel zowel de regeringslijn verdedigen, als (onwelkome) boodschappen aan hun hoofdstad overbrengen. In Brussel zijn ze Hollander, Roemeen of Brit. In hun hoofdstad worden ze steevast gezien als ‘te Europees’. Maar Rogers was *hors catégorie*: hij werkte voor een land dat was afgedreven naar een andere wereld. Hij zei vaak: ‘*We don’t want to go where you want to go.*’

Het ontslag van deze briljante, gecompliceerde man leidt tot een nieuwe paradox. Nuance en dubbelzinnigheid verdwijnen uit de nationale en internationale politiek. Burgers willen transparantie en eenvoud. Brexit is daar een uitdrukking van.

Tegelijkertijd zijn landen via de EU, WTO, G20 en andere clubs door de globalisering afhankelijker van elkaar dan ooit. Om migratie, klimaatverandering en terrorisme aan te pakken, moeten ze samenwerken. Dat betekent politiek meer schipperen. En flexibel zijn, juist nu kiezers daar geen zin in hebben.

Diplomaten zitten precies op het punt waar die twee grote tendenzen – globalisering en democratie – botsen. De Britten willen de EU uit. Maar om de optimale exitdeal van 27 anderen te krijgen, moeten ze in Brussel slim onderhandelen. Compromissen sluiten. Rogers, een van de weinige Britse diplomaten met benul van Europese besluitvorming, kon Londen vertellen op welke punten dat moest, en op welke niet. Wekelijks zat hij in de Eurostar naar Londen, om een poging te wagen. Maar hij bleef stuiten, schrijft hij, op ‘*ill-founded arguments and muddled thinking*’.

Hij zat nu in dezelfde positie als Monti destijds: ongekozen, maar door zijn expertise en contacten de beste hoop voor het land. Een positie waar hij óók over zei: ‘Wij zeggen tegen burgers: “Hoe jullie ook stemmen, het heeft weinig invloed op het eindresultaat.” Sorry, maar dit doet denken aan de jaren dertig.’

Gezien de tijdgeest zal Rogers niet de laatste ambassadeur zijn die verdwijnt in het gapende gat tussen zijn land en de EU. Hij is ongetwijfeld wel degene wiens observaties de langste echo zullen hebben.

Het nieuwe onderscheid: constructief versus destructief

14 januari 2017

Rond de jaarwisseling kon je overal pessimistische, fatalistische voorspellingen over Europa in 2017 lezen. Over populisten die verkiezingen winnen, de euro en Schengen afschaffen en de EU verlaten. Nu is het tijd om naar Frankrijk te kijken. Daar is iemand opgestaan die een ander geluid laat horen. Iemand die in april president wil worden met een opbouwend, positief verhaal over Europa. En het bijzondere is: Emmanuel Macron, 39 en partijloos, schiet omhoog in de peilingen.

Wie weet staat Macron, een oud-bankier die minister van Economie was onder president Hollande en hem adviseerde over de euro, wel voor een nieuwe trend in de Europese politiek. Het verschil tussen links en rechts is verdwenen. Nu ontstaat een nieuw politiek onderscheid: constructief versus destructief.

Constructieve – decente – politici onderscheiden zich door onbesproken gedrag en het vermogen om een positieve toekomstvisie te ontwikkelen. Ze proberen burgers daarvoor warm te krijgen, zelfs al suggereren peilingen dat die visie impopulair is. Deze politici komen met realistische analyses en plannen. Ze spelen op de bal, niet op de man.

Negativistische politici werken andersom: ze maken mensen bang en beloven hun dan gouden bergen – die natuurlijk niet bestaan. Zij schelden opposenten uit, gebruiken termen als ‘kotsbeu’

en worden zelden betrap op ethische en democratische principes. Ze zullen nooit een idee verdedigen als ze denken dat het volk het niet wil horen.

Populisten, die de rechtsstaat als obstakel zien en hun grootmoeder zouden verkopen om aan de macht te komen (of blijven), zijn er in Europa meer dan genoeg. Veel burgers vragen zich af: waar blijven de politici die geen sprookjes vertellen over nationale soevereiniteit als oplossing voor alle problemen, maar voort willen bouwen op het goede dat we in Europa hebben opgebouwd sinds de verschrikkingen van twee wereldoorlogen?

Iedereen wacht tot een ander opstaat. Niemand wil platgescholden of bedreigd worden als hij zegt dat het probleem van Europa juist is dat we het geen kans van slagen geven. En dat we méér Europa nodig hebben om het weer succesvol te maken.

Maar dit is exact wat Macron dinsdag in Berlijn zei, tijdens de Humboldttoespraak. Hij zei dat Europa, dankzij een sterke Duits-Franse as, het beste is dat ons ooit is overkomen: vroeger beschoten we elkaar, nu werken we samen. Dat heeft ons ongekende vrede en welvaart bezorgd. Recentelijk kwam er de klad in, door de crisis met de banken, euro, economie, migratie en veiligheid. Op Europese toppen willen regeringsleiders ‘winnen’ van hun collega’s. Lidstaten concurreren zich suf. Zeggen dat je Europees bent ‘klinkt bijna als provocatie’.

Macron wil Europa weer opbouwen door het meer soevereiniteit te geven op terreinen als veiligheid, de euro, migratie en defensie. We gommen landsgrenzen uit, maar bewaken onze gemeenschappelijke buitengrens niet. Als dit fout loopt – daar kun je op wachten – krijgt Europa de schuld. Idem dito met de euro en defensie. ‘Ik accepteer niet dat we het idee van soevereiniteit hebben overgelaten aan extreemrechtse of extreemlinkse populistten.’

Macron toont wat de conservatief Fillon al eerder toonde: dat je populistten niet bestrijdt door ook eurosceptisch en anti-elitair te doen, maar door je eigen verhaal neer te zetten. Alexander Van der Bellen deed hetzelfde in Oostenrijk – en won. Zij zijn geen charisma-

tische sprekers. Anders dan Le Pen, Sarkozy of Hofer zwepen ze de zaal niet op met toverformules, eindeloos herhaald. Constructieve politici staan voor hun principes en zeggen wat ze denken. Geen wonder dat zoveel prominenten van links én rechts voor Macron gaan werken. Hier gebeurt iets. Hier groeit politiek perspectief.